

ДІАЛЕКТИКА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ МІСТА

Постановка проблеми. Діалектичний характер соціально-економічного розвитку екстраполюється до змісту теоретико-методологічних аспектів сучасної урбаністики в частині аналізу взаємозв'язків та взаємного впливу між економічними процесами і містами, як агентами економічного розвитку. З одного боку, логіка економічного розвитку, особливо капіталістичної доби, передбачає пошук місць вигідної локалізації виробничих процесів та центрів інфраструктурного сполучення. З іншого, міста, що виникли у результаті розвитку економічних відносин доволі швидко перетворюються на самостійних суб'єктів, які мають свої власні інтереси та цілі розвитку.

Міста відіграють безпрецедентну роль в історії соціально-економічного розвитку, вони виявилися концентрованим вираженням складових сторін біосоціальної природи людини, вмщуючи у собі всі позитивні можливості та проблеми розвитку людського суспільства. Саме міста слугували майданчиками на яких відбувалися базові економічні процеси: поділ праці, формування ринків товарів, послуг, капіталу.

Експонентне зростання масштабів урбанізації актуалізує необхідність дослідження механізмів налагодження взаємодії економіки і міста, їхнього взаємного впливу, детермінант розвитку та його організаційних форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Урбаністика, як окремий напрям дослідження проблем розвитку міста сформувалася на початку ХХ ст. Зріст конкуренції за умов вільного обігу капіталу актуалізував увагу підприємців до об'єктів міського простору. Взаємодія підприємницьких та ринкових факторів з соціально-економічним організмом міста, комодифікація міського простору та окремих його елементів, досліджуються у працях Ф. Броделя, Д. Харві, М. Кастельса, А. Аміна, Л. Грехема.

Мета статті. Метою представленого дослідження є визначення конструкційних основ діалектичної взаємодії міста й економічних відносин капіталістичної доби. Факторів, що забезпечують можливість міським громадам досягати успіху у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку в умовах постійного розширення масштабів комодифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному місті формується тісний взаємозв'язок між капіталом і простором. Розробка картографічної документації і земельних кадастрів посприяли комодифікації міського простору, тобто перетворенню землі в актив, який міг бути проданий або куплений. Фіксація прав на землю призвела до того, що її поділили на ділянки з чітко визначеними межами. Земля с початку стає об'єктом купівлі-продажу, потім її власники навчилися одержувати орендну плату, яка збільшувалася в міру того, як зростала вартість міського простору. Близькість нерухомості до центру, ринків, вокзалів гарантувала збільшення орендної плати, і з тих пір надійним способом збільшення вартості землі стало будівництво на ній будинків або доріг, каналів, залізниць, аеропортів та інших об'єктів, особливо тих, що належать до різних видів інфраструктури – транспортної, торговельної, культурної.

Стрімкий економічний зріст змінювався кризами перевиробництва на початку 1930-х, та наприкінці 1960-х – початку 1970-х років. На зміну майже повній зайнятості та зросту рівня життя населення, приходить масове банкрутство підприємств та банків, зріст соціальної напруги на фоні погіршення макроекономічних умов. Зміна техніко-економічних укладів запускає механізм оновлення економічної системи на фоні зниження продуктивності традиційних виробництв. Застаріле обладнання не забезпечує конкурентоспроможної продуктивності праці, скорочуються капітальні вкладення у традиційні виробництва, зростає безробіття. Підпорядковуючись підприємницькій функції, фінансові потоки диверсифікуються у напрямі галузей новітніх технологічних

укладів. Одночасно, детермінований глобалізацією, підвищується рівень економічної конкурентної боротьби між країнами Південно-Східної Азії та Європи і США. Останні програють конкуренцію, оскільки їх підприємства переважно відносяться до застарілих технологічних укладів, а організаційні механізми управління господарською діяльністю визначаються великим ступенем інерційності. Неоліберальні концепти економічного розвитку, що були прийняті до використання в управлінні, мали своїм наслідком активізацію процесів приватизації, дерегуляції і переносу виробництва зі старих промислових центрів у регіони з дешевою робочою силою. Традиційні виробництва другого та третього технологічних укладів у капіталістичних містах, втратили свою економічну ефективність ще й за рахунок різкого подорожчання нафти, яке відбулося на початку 1970-х років.

Традиційна логіка розвитку ринкових економічних відносин передбачає, що в умовах економічної стагнації відбувається активний пошук нових джерел одержання прибутку. Саме комодифікація міського простору, і перш за все нерухомості відіграють роль, нехай не надвеликого, але стабільного джерела доходів. Створення нових або реконструкція старих міських просторів як місць споживання або розваги виявляються засобом диверсифікації фінансово-інвестиційних потоків, що з великим ступенем ймовірності є прибутковими. Фіксація капіталу у міському просторі відбувається завдяки довгостроковим інвестиціям у землю і будівництво, створення інфраструктури, які в ході кожної кризи переоцінюються. Відповідне закріплення капіталу у міському просторі, стає причиною за якої форми урбанізації і територіальної організації міста попадають в залежність від розвитку ринкових економічних відносин, що спричиняє постійне будівництво нового, руйнування і перебудову старого простору міст [1].

Комодифікація міського простору часто відбувається в супереч суспільним інтересам, коли місця загального користування: парки, сквери, площі, кінотеатри, стадіони, історичні та промислові будівлі, легітимними або напівлегітимними шляхами переходять у приватну власність і стають об'єктом девелопменту.

Діалектика відносин міста й економіки в цілому проявляється у тому, що міський простір виступаючи основою для традиційного циклу виробництва, обміну, розподілу й споживання, одночасно, підпадає під вплив макроекономічної динаміки. Зріст облікової ставки та здорожчання кредитів має своїм наслідком зменшення попиту на оренду офісних і житлових приміщень, збільшення частки бюджетного попиту, що в цілому зменшує вартість міської землі. Економічний підйом забезпечує збільшення вільних коштів та активізацію ринку міської нерухомості. За відповідних умов найбільш заповзятливі підприємці активно залучають девелоперів до процесу капіталізації міського простору.

Таким чином, розвиток економічних відносин наприкінці XIX – у першій половині XX століття визначив двозначну роль міста в економічній системі країни. Місто сформувалося як самостійний агент економічних відносин, зосереджуючи та втілюючи у життя соціально-економічні інтереси свого населення у взаємодії з підприємницькими колами. Одночасно, міський простір зазнає перетворюючого впливу від розвитку економічних відносин, основною детермінантою яких є максимізація та збереження прибутків. За відповідних умов формуються ринки землі та нерухомості, окремі зони міського простору змінюють своє соціально-економічне призначення, а розвиток міста в цілому стає тісно пов'язаним з економічною кон'юнктурою.

Постіндустріальна трансформація зробила свій внесок у розвиток сучасних міст, їх деіндустріалізація – зменшення обсягів промислового виробництва, перетворила міста на центри ІТ і сервісної економіки. Велика частина промислових потужностей була перенесена у регіони з дешевою робочою силою, на зміну заводам-гігантам прийшли невеликі сучасні, часто мережеві підприємства. Оскільки українська економіка перебуває на початковій стадії постіндустріальної перебудови, відповідні процеси у більшості міст, можна спостерігати лише як поодинокі натяки на кардинальні зміни.

У розвинених країнах міська економіка перетворилася на доволі замкнуту систему елементи якої є частиною механізму віртуалізації основних факторів економічних відносин (біржі, банки, страхові компанії та інші фінансові установи). Тобто, за умов істотного скорочення виробничих потужностей, у сучасній економіці розвинених країн відбувається процес надання реальної вартості таким нематеріальним факторам економічних відносин як фондові котирування та прогнози вартості акцій, ресурсів, економічної і політичної динаміки. Створено відповідні механізми в основі яких лежить спекуляція та маніпуляція бажанням людини отримати більше матеріальних і нематеріальних благ, не витрачаючи зайвих зусиль: купівля-продаж акцій підприємств, валютних коштів, фінансових зобов'язань, форвардні та ф'ючерсні угоди та ін. Створена віртуально-спекулятивна економіка, що засновується на торгівлі нематеріальними факторами, забезпечує отримання великої маси грошових коштів поза сферою виробництва реальних товарів. Більше того, для забезпечення успішного функціонування створюється відповідна інфраструктура: менеджмент, аналітика, зв'язок, реклама, доставка й інші види діяльності, в яких зайнято велику кількість міського населення. Організація повсякденного життя людей теж потребує відповідної інфраструктури забезпечення перш за все житлом, їжею, одягом, меблями, автомобілями, соціальними (охорона здоров'я та освіта) і культурними (кіно та академічні театри, музеї, виставкові зали та ін.) послугами.

За умов постіндустріальної цивілізації місто перетворюється на місце виробництва та спекуляції віртуальними факторами економіки, до яких на фоні розвитку інформаційного суспільства та мережевої економіки додаються знання та інновації [2]. Велика кількість дослідників урбанізації серед яких є наприклад англійські дослідники Аш Амін і Лорен Грехем, доволі критично відносяться до впливу економічної системи на розвиток міст. Який супроводжується зростанням вартості землі та нерухомості, перенаселенням низькою ефективністю міської інфраструктури та соціальної сфери [3].

Але більшість дослідників сходяться на думці про те, що міста, враховуючи синергетичні й кумулятивні ефекти, якими супроводжується їх функціонування, залишаються центрами соціально-економічного розвитку. Відповідне місце в економічній системі обумовлюється на думку А. Маршала наступними факторами агломерації:

- локалізація у межах міста робітників високої кваліфікації, що сприяє налагодженню професійної і наукової комунікації та формує умови для створення нових об'єктів економічної діяльності;
- розвинена економічна і соціально-політична інфраструктура;
- територіальна близькість, яка надає можливості для особистого спілкування, встановлення ділових контактів, обміну інформацією.

Щодо більш сучасних уявлень про місце агломерацій в економічній системі зауважимо на їх майже повній ідентичності з поправкою на сучасні умови існування суспільства. Так, на думку А. Аміна, по-перше, відсутньою є альтернатива організаційно-економічним можливостям і перевагам від синергетичних та кумулятивних ефектів міської агломерації за, навіть врахування всіх їхніх недоліків. По-друге, в умовах глобалізованої інформаційної економіки, міста продовжують відігравати роль вузлових центрів, організаційного й інформаційного каркасу економіки на всіх рівнях її функціонування [4].

Однією з головних тенденцій розвитку економіки міста в умовах постіндустріальної трансформації стає, на нашу думку, віртуалізація факторів економічного розвитку, перехід від матеріалістичного сприйняття процесів до пошуку нових – нематеріальних об'єктів прикладення підприємницької функції. За відповідних умов особливого розвитку набувають відносини взаємного конститування між економікою та культурою. Відповідні тенденції проявляються з одного боку, у пошуку сучасних вимірів національної ідентичності та відповідних підходів до вирішення проблем економічного розвитку, а з іншого, у комодифікації символічної складової

мистецтв, формування окремого виду економічної діяльності – символічної або культурної економіки. Перед усім культура і мистецтво стають об'єктами підприємницької діяльності, купівлі-продажу, спекуляції, вкладення коштів, страхування, масового споживання. Одночасно, все більшого поширення набуває трансцендентальність естетичних та семіотичних рис культури у товарах і послугах масового вжитку.

Культурна семіотика в економіці міста набула понятійного визначення завдяки американській дослідниці сучасної урбанізації Ш. Зукін. Основним об'єктом її дослідження став процес перетворення сучасних глобальних міст, перед усім Нью-Йорка, у міста-світи. Тобто, у процесі свого розвитку, місто концентрує у своєму просторі все, що необхідно людині для повноцінного, цікавого, наповненого подіями та емоціями життя, тим самим, являючи собою природне середовище існування [5]. За відповідних характеристик міста становляться самодостатніми й починають споживати самі себе. Девелопмент міського простору не зупиняється ні на хвилину, постійно перебуваючи у пошуку нових об'єктів та засобів для комодифікації. Штучно створюється богемна аура визначених кварталів, відбувається їх джентрифікація, що притягує увагу елітарних прошарків міського населення, одночасно підвищуючи вартість вкладених у нерухомість та її трансформацію коштів. Наочними прикладами таких трансформацій можуть слугувати райони Нью-Йорка – Сохо (Манхеттен) і Челсі. У недавньому минулому – це промислові райони з великою кількістю виробничих будівель великої площі. Їх нова історія почалася у 1968 році, коли художники отримали у мерії дозвіл на проживання у виробничих районах міста. Саме тут, на 47-й вулиці Манхеттена знаходилася відома «фабрика» одного із засновників сучасного західного мистецтва Енді Уорхола. Перебудовані під художні майстерні, галереї та житло, виробничі приміщення отримали визначення – «лофт». Воно стало символом трансформації міських просторів у сучасному світі. Саме у межах цього поняття сформувалася тенденція щодо відмови від членування житлового простору на окремі кімнати за їх функціональним призначенням, що надавало змогу перебувати у великому просторі, спостерігаючи його гібридну природу та цілісність.

Своєрідний взаємозв'язок економіки та культури використовується міською владою для вирішення проблем благоустрою, реставрації та відродження історичних місць і кварталів, розбудови парків та скверів для масового відпочинку. Занедбані та небезпечні місця, після роботи девелоперів перетворюються на популярні ареали для відпочинку, розваг, занять спортом. У процесі вирішення відповідних завдань створюються своєрідні коаліції за єдністю інтересів, між міською владою та девелоперами.

Комодифікація об'єктів міського простору посилює тенденції до апропріації міста, за якої, об'єкти, що існують довгі роки, отримують нове функціональне й естетичне наповнення. Вони претворюються на елементи символічної економіки та допомагають продавати міста їхнім мешканцям і туристам.

Сучасне виробництво великої кількості товарів та послуг для жителів міста зазнає істотних змін в частині співвідношення утилітарних та символічних характеристик, у бік переважання останніх. Більше того, розширюється асортимент і кількісні показники споживання культурних продуктів, що призначені для розваги, комунікації, саморозвитку, прикраси, затвердження та підвищення соціального статусу: носії інформації, книги, одяг, меблі, предмети інтер'єру, автомобілі. Як видно, ці предмети можуть відноситись лише до культури, або поєднувати у собі культурні та утилітарні характеристики.

Відповідна трансформація у виробництві товарів та послуг стає можливою в умовах сучасного міста завдяки концентрації у межах територіальної доступності, великої кількості фахівців високої кваліфікації, які є спроможними до вироблення інноваційної продукції у різних сферах. Саме на відповідній основі, яка, необхідно зауважити, частково визначається матеріальними передумовами (географічне положення, особливості історичного та культурного розвитку), формується один з головних факторів соціально-

економічної ефективності сучасного міста – креативність. Продовжуючи думку А. Скотта: «Великі міста є креативними полями, що поєднують культурне й економічне життя [6].

Історична ретроспектива міської креативності, тобто спроможності населення або його окремих груп виробляти унікальні продукти, започатковувати нові напрями розвитку мистецтва, науки та економічної діяльності, сягає своїм корінням у сиву давнину. Так, можемо згадати, наприклад, італійські міста Генуя і Венеція в яких у XIV ст. було започатковано банківську справу. Синергія від агломерованої творчої енергії призводила до появи знакових явищ в історії людства: розвиток імпресіонізму в Парижі 1880-х років, виникнення психоаналізу у Відні на рубежі XIX-XX ст., абстрактний експресіонізм Манхеттену 1950-х, революція в текстильній промисловості Ланкаширу, Силіконова долина та ін.

На думку П. Хола, яку він виклав у дослідженні «Міста в історії цивілізації», розв'язання проблем розвитку міста, що виникають у процесі співіснування великої кількості людей на обмеженій території стає можливим лише за творчого – креативного підходу [7].

Американський дослідник сучасних проблем урбанізації Р. Флоріда вказує на те, що в умовах глобалізованої світогосподарської системи, найбільших результатів у соціально-економічному розвитку досягають саме креативні міста, які здатні продукуватися нові ділові ідеї й комерційні продукти [8]. З великою долею вірогідності можна стверджувати наявність певної, більшої чи меншої долі креативності у всіх без винятку міст. Визначивши основи міської креативності ми закладаємо можливості для аналізу ступеню їхнього розвитку, якісної динаміки та стимуляції розвитку.

Дослідуючи історико-креативну динаміку П. Холл визначив характеристики міст, що визначають напрям їхнього креативного розвитку. Центрами мистецьких інновацій у різні часи становилися Афіни, Флоренція, Лондон, Відень, Париж, Берлін та інші міста. Вони поєднуються наступними загальними характеристиками: 1) сталий економічний розвиток; 2) активне населення; 3) культурна різноманітність; 4) усвідомлення єдності інтересів різними верствами населення та об'єднання у діях; 5) високий рівень розвитку відповідної для богемного життя інфраструктури; 6) столичний статус міста.

В інших містах, за різних часів, випереджаючого розвитку набували технологічні та бізнесові інновації – Манчестер, Глазго, Детройт, Силіконова долина, Токіо. Які характеристики цих та інших, подібних міст забезпечили підґрунтя для швидкого інноваційного розвитку: 1) периферійний статус міст та відсутність жорсткої ієрархії економічних можливостей; 2) наявність людей, спроможних до інновацій (наприклад, Генрі Форд); 3) готовність масової свідомості до кардинальних змін у соціально-економічних відносинах. Симбіоз мистецтва і новітніх технологій призводив до появи міст – полюсів масової культури: Лос-Анджелес (кінематограф), Мемфіс (звукозапис). Найбільшого успіху у соціально-економічному розвитку набули міста, що відносяться до четвертої групи. Вони характеризуються спроможністю влади і громади до ефективних організаційно-управлінських практик, у вирішенні питань організації суспільного життя, починаючи від побутових проблем (Рим, Нью-Йорк, Париж, Лос-Анджелес) і, закінчуючи створенням ефективних моделей політичного управління (Стокгольм, Лондон, Брюссель, Нью-Йорк). Необхідно зазначити, що вирішення проблем безперебійного постачання енергетичних, водних та інших ресурсів у великі міста та забезпечення плідної співпраці бізнесу і громади, потребують великого ступеня креативності думок та вчинків.

Висновки та пропозиції. Експонентне прискорення соціально-економічного життя, що детермінується інформаційною Інтернет-економікою, в містах набуває надвеликих розмірів. З одного боку це призводить до підвищення ступеню соціально-економічної ентропії, а з іншого, мережа є місцем формування нових критеріїв якості товарів та джерелом відповідної інформації. Виробництва перебудовуються у відповідності до швидкоплинних умов постіндустріальності. Вони стають більш локальними, спеціалізованими та гнучкими, все частіше набуваючи форми мережевої

організації. По-друге, концентрація інформаційно-комунікаційних систем у містах та їх загальна доступність, забезпечують активізацію соціально-економічної комунікації, що призводить до виникнення нових сполучень, наділених великим потенціалом синергетизму. По-третє, одним з факторів розвитку міської креативності виступає розвинена інфраструктура та функціональний поділ праці між учасниками мережевої економічної взаємодії. Так, будівництво або девелопмент – неможливі без архітекторів, роботу яких організують відповідні агентства. Фешенебельність того чи іншого району формується у масовій свідомості завдяки роботі критиків та журналістів, що відображається на сторінках інтернет-видань, журналів та газет. По-четверте, глибокі мистецькі та виробничі традиції забезпечують основу для відтворення людського потенціалу. Приватні школи професійної майстерності, цілеспрямована діяльність міської влади з формування мережі спеціалізованих навчальних закладів – забезпечують формування нового прошарку кваліфікованої робочої сили.

Анотація

У дослідженні визначено, що міський простір виступає в якості об'єкту вкладення капіталу в умовах підвищення ступеню ентропії економічних відносин. Основним напрямом збереження та збільшення вартості об'єктів міської нерухомості та простору виступає девелопмент. У процесі його здійснення відбувається сполучення інтересів жителів, міської влади та бізнесових кіл. Інваріантною характеристикою успішного розвитку міст є креативність, яка полягає у спроможності громади виробляти нові товари, технології та бізнесові ідеї.

Ключові слова: економіка міста, комодифікація, міський простір, девелопмент нерухомості, креативність міста, культурна економіка.

Анотация

В результате представленного исследования установлено, что городское пространство выступает в качестве объекта вложения капитала в условиях повышения степени энтропии экономических отношений. Основным направлением сохранения и увеличения стоимости объектов городской недвижимости и пространства выступает девелопмент. В процессе его осуществления происходит совмещения интересов жителей, городской власти и деловых кругов. Инвариантной характеристикой успешного развития городов является креативность, которая заключается в способности общества производить новые товары, технологии и бизнес идеи.

Ключевые слова: экономика города, комодификация, городское пространство, девелопмент недвижимости, креативность города культурная экономика.

Summary

The study determined that urban space serves as the object of investment in terms of increasing the entropy of economic relations. The main direction of preserving and increasing the value of real estate and urban space serves Development. In the process of its implementation is a combination of interests of residents, local authorities and businesses. Invariant characteristic of successful urban development is creativity, which is the ability of communities to produce new products, technologies and business ideas.

Keywords: economy of the city, commodification, urban space, real estate development, creative city, the cultural economy.

Список використаної літератури:

1. Harvey D. Spaces of Global Capitalism. Towards a Theory of Uneven Geographical Development. L: Verso, 2006.

2. Castells M. *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore and London: John Hopkins University Press, 1989.
3. Amin A. Graham S. *The Ordinary City* // *Transactions of the Institute of British Geographers*. 1997. № 22. P. 411-429.
4. Amin A. *The Economic Base of Contemporary Cities // A Companion to the City* / Ed. G. Bridge, S. Watson. L: Blackwell, 2000.
5. Zukin S. *Loft Living*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1989.
6. Scott A. *The Cultural Economy of Cities: Essays on the Geography of Image-Producing Industries*. L: Sage, 2000.
7. Hall P. *Cities in Civilization*. N.Y.: Pantheon Books, 1998.
8. Florida R. *Who's Your City: How the Creative Economy is Making Where to Live The Most Important Decision of Your Life*. N.Y.: Basic Books, 2008.